

ГИПОСТАЗУВАННЯ ЯК СПОКУСА НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ:

П. М. БІЦИЛЛІ Й А. І. УЙОМОВ

В цій публікації я звернусь до творчої спадщини Петра Михайловича Біциллі (1879–1953) – професора історико-філологічного факультету Імператорського Новоросійського університету, одного з видатних вітчизняних гуманітаріїв-емігрантів першої хвилі, історика, філолога, теоретика культури, методолога історії та філософії культури. Здавалось би, з Авеніром Івановичем Уйомовим, Біциллі об’єднує лише те, що вони гідно представляють одеську університетську традицію, але коло їхніх наукових інтересів майже ніяк не співпадає. Проте насправді є тема, стійкий інтерес до якої їх зближує. Вона зближує не тільки їх особисто, а філософію науки та філософію культури і історії в цілому. Це – проблематика гіпостазування.

Гипостазування позначається як логічна (семантична) помилка мислення, що полягає в здійсненні уречевлення абстрактних сутностей, яким приписується реальне, предметне існування. Загальні поняття, які виражають ту чи іншу складову буття, тлумачаться як самостійно існуючі предмети чи суб’єкти.

В найбільш відомій широкій публіці книзі А. І. Уйомова “Речі, властивості і відношення” у розділі “Взаємовідношення речей, властивостей та відношень” є спеціальний підрозділ під назвою “Гипостазування” [2, с. 74–89]. Він розглядає гипостазування в контексті своєї моделі як результат невірною розуміння співвідношень між базовими категоріями. “Кожна з цих категорій являє собою вироджений випадок іншої категорії. Саме вироджений характер цього випадку дає можливість встановити перехід одних категорій в інші без їхнього ототожнення. Якщо ж вважати, що одна категорія є звичайним, “регулярним” випадком іншої категорії, то це приводить до знищення однієї категорії, перебільшенню значення іншої” [2, с. 74]. Так, наприклад, філософській релятивізм є результатом гипостазування ролі відношень. Атрибутивізм постає як гипостазування властивостей (“існують тільки властивості”; субстрати, субстанції - це лише фікції) [2, с. 76–77]. Гипостазування категорії “річ” позначається терміном “реїзм” [2, с. 81–88]. А. І. Уйомов підкреслює, якщо абсолютизація відношень має достатньо пізнє походження, то гипостазування речей з’явилося ще на початкових етапах людського мислення. Ранішньою формою такого гипостазування (реїзму) стає субстантивування якостей, їх ототожнення з речовиною. В стислому і неминуче спрощеному вигляді дані позиції створюють фрейм розуміння гипостазування як логічної помилки, як загрози правильному мисленню в контексті розробленої видатним філософом-логіком моделі тернарного опису.

Далі в такому ж стислому вигляді представимо розуміння гипостазування в теорії та методології історичного пізнання, яке представив П.М. Біциллі, перш за все, в роботі “Начерки теорії історичної науки” (1923) [1]. На мій погляд, “Начерки теорії історичної науки” можна вважати оригінальною авторською версією філософії історії (епістемологічної філософії історії, якщо висловлюватися в сучасних класифікаціях). Але сам П.М. Біциллі вважав

філософію історії когнітивним і світоглядним викривленням історичного пізнання, результатом того, що це пізнання опинилось у полоні гіпостазування (в першу чергу, у Гегеля). Що означає полон гіпостазування для історичного пізнання? Гіпостазуються, тобто наділяються модусом реального існування такі абстрактні ідеї як “дух історії”, “дух часу”, “історичний прогрес” тощо. При цьому анігілюється автономність індивідуально-духовного, воно нібито десубстантивується, йому відмовляють у праві на автономність і реальне існування. Біцилли підкреслює, що сучасна теорія історичної науки має звільнитися від спокуси гіпостазування історичних понять понадперсонального рівня (“середовище”, “епоха” “історичні фактори” тощо), але має утримувати такі поняття як інструменти пізнання феноменів історії та культури. При цьому слід розвивати ідею особистісної творчості як єдиного реального двигуна історичного процесу (метод індивідуації).

На наш погляд, емансипація від спокус та загроз гіпостазування в історичній науці та в усій царині гуманітаристики, до якої ще 100 років тому закликав наш видатний співвітчизник, може здійснитися, в тому числі, за допомогою концептуальних підходів А. І. Уйомова. Нагадаємо, що і сам засновник загальної параметричної теорії систем здійснив спробу застосувати системний підхід до аналізу культури та цивілізації [3].

Список використаних джерел:

1. Бицилли П. Очерци върху теорията на историческата наука. София: Издателство на БАН, 1994. 275 с.
2. Уемов А. И. Вещи, свойства и отношения. Репринтное издание. Одесса: Печатный дом, 2015.
3. Уйомов А. І. Системний підхід до культури і цивілізації. *Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського*. 2003. № 2(18). С. 36–43.